

1915-2015: un segle d'agonia, i ara què?

En el transcurs de les IV Diades Ponsianes d'Illa,¹ es va comentar quina era la situació sociolingüística de la Catalunya Nord² cent anys enrere: la constatació és que en un segle s'ha capgirat completament l'estat de la llengua catalana a Perpinyà. El 1915, Carles Grandó,³ en una sèrie d'articles a la *Revue Catalane* sobre «Les cris de la rue. Notes de Folk-lore»,⁴ apuntava que «la rue est encore au catalan; elle lui appartient toute entière et il l'emplit tous les jours des cris familiers de ses petits marchands». Fa un segle, gairebé el 100 % de la població a Perpinyà sap el català i s'expressa en aquesta llengua. El català és la llengua normal de comunicació de la societat nord-catalana.

El 2015, la llengua ordinària de comunicació ha passat a ser el francès i s'avalua que tan sols una quarta part dels habitants és capaç d'expressar-se en català.⁵

1. IV Diades Ponsianes d'Illa: «La Gran Guerra dels Catalans. Mirades creuades sobre “el nostre Joffre”» (Illa, 2 i 3 d'octubre de 2015), col·loqui organitzat per Amics de la Casa Samsó, Les Amis du Vieil Ille, la vila d'Illa i l'Institut Català de Recerques en Ciències Socials (ICRECS/CRESEM) de la Universitat de Perpinyà. Alà Baylac Ferrer hi va presentar la comunicació «Sociolingüística 1915: l'assimilació identitària».

2. Catalunya Nord: denominació de les terres catalanes de l'Estat francès promoguda i difosa a partir dels anys 1970 i d'àmplia utilització (l'*Atlas de Catalunya Nord, El petit llibre de Catalunya Nord...*). Més recentment l'IEC ha decidit que la forma havia de ser *Catalunya del Nord*. Faig servir *Catalunya Nord* com a nom propi del territori català annexionat el 1659 i que correspon, així, a una denominació específica, més precisa que la de caràcter general *Catalunya del Nord*, que pot designar un punt septentrional de Catalunya tant al nord com al sud de la frontera.

3. Carles Grandó (1889-1975): intel·lectual i escriptor català, un dels responsables i animador de la *Revue Catalane*, revista d'expressió de la Société d'Études Catalanes.

4. «Les cris de la rue. Notes de Folk-lore»: quatre articles apareguts a la revista *Revue Catalane* entre els números de juliol i novembre de 2015 (103, 104, 106 i 107).

5. Dades de les enquestes sobre el coneixement del català (1993, 1997 i 2004): un 48 %, un 34 % i un 37 % de les persones interrogades a les enquestes respectives contestaven que sabien parlar català.

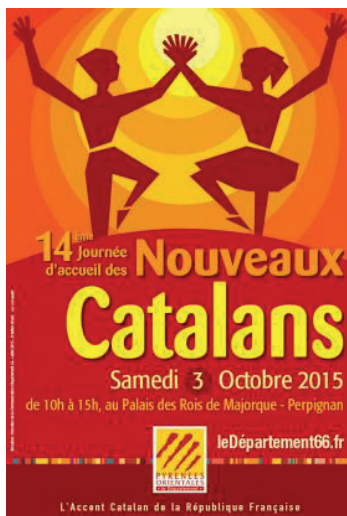

FIGURA 1. Manifestació organitzada pel Consell Departamental de Catalunya Nord al Palau dels Reis de Mallorca a Perpinyà per a acollir els «nous catalans», els nombrosos habitants que vénen a instal·lar-s'hi.

Les dades xifrades que tenim i esmentem aquí corresponen a les enquestes realitzades entre els anys 1990 i el principi dels 2000. Al mateix moment que se celebraven les Jornades de l'IEC a Ceret, s'estava treballant en una nova enquesta d'usos lingüístics a totes les comarques catalanoparlants de la Catalunya Nord. L'estudi comprèn unes dues mil persones enquestades; és l'enquesta més important que s'ha fet mai sobre coneixement i usos de la llengua catalana.⁶

Les xifres sempre són bàsiques per definir amb la màxima precisió l'efectivitat de la situació de la llengua. A principi del segle xx, la Catalunya Nord té la meitat menys d'habitants —uns 200.000 habitants— que a principi del segle XXI —uns 450.000 habitants.⁷ La majoria dels habitants —en què s'inclou, doncs, la part més jove de la població— s'expressa en català, la qual cosa ens indica que la transmissió intergeneracional encara és activa en les famílies.

En les dues primeres enquestes, les respostes es reduïen al 34 % i al 17 % quan es demanava els que sabien expressar-se «bé».

6. Característiques de la nova Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya del Nord: el treball és portat a terme per l'Institut Franco-Català Transfronterer (IFCT) de la Universitat de Perpinyà, amb la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya. El seu finançament és assegurat per la Generalitat i el Consell Departamental de la Catalunya Nord.

7. Les dades de l'INSEE, l'institut francès d'estadístiques, del cens de 1999 mostra que tan sols el 40 % dels habitants de la Catalunya Nord hi han nascut.

El sistema educatiu actual produeix anualment uns quatre-cents alumnes catalanoparlants⁸ i, atesa la taxa de mortalitat a la Catalunya Nord, s'avalua que desapareixen cada any unes quatre mil persones locutores de català. Unes dades que ensenyen clarament el sentit de l'evolució del grau de coneixement del català. Les xifres de l'ensenyament de l'any 2014-2015 evidencien un panorama en què l'aprenentatge del català és molt minoritari:⁹

- un 25 % de l'alumnat estudia català, o sigui, uns 10.700 joves;
- el 7,8 % de l'alumnat segueix un ensenyament en català (bilingüisme o immersió, segons els models vigents a la Catalunya Nord);
- un 15 % de les escoles proposen un ensenyament bilingüe o immersiu;
- el 5 % del professorat d'escola de la Catalunya Nord és bilingüe.¹⁰

ELS FACTORS NEGATIUS

Si bé la interrupció de la transmissió familiar encara no és efectiva als anys 1910, sí que semblen en marxa els factors que la determinen i en precipiten l'acceleració entre les dues guerres (1920-1940), amb la qual cosa el segle xx es converteix en un període de lenta agonia de la llengua.¹¹ Els factors més determinants en l'activació del procés de substitució són la identitat i l'escolarització.

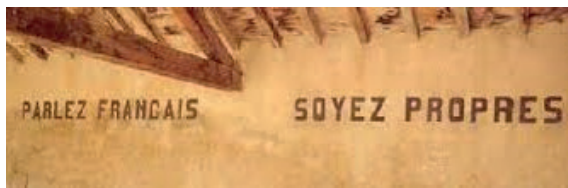

FIGURA 2. Inscripció al pati de l'escola d'Aiguatèbia al Conflent.

8. Càlcul del volum de producció d'alumnes catalanoparlants: avaluació feta prenent el total d'alumnes de l'ensenyament elemental escolaritzats en català, dividit pel nombre de nivells (cinc anys d'ensenyament elemental).

9. Vegeu el detall de les xifres de l'ensenyament del català per al 2014-2015 en l'annex.

10. Professorat bilingüe: sigui contractat mitjançant el concurs especial —CRPE (*Concours de recrutement de professeurs des écoles spécial de et en langue régionale*)—, sigui per acreditació de professorat contractat pel concurs monolingüe.

11. La meua genealogia familiar personal coincideix amb aquestes constatacions: els meus pares, nascuts el 1941 a Perpinyà, els dos tenen el francès com a llengua de comunicació amb els seus pares; els meus avis materns, de medi rural, tenien els dos com a llengua materna el català, només parlaven en aquesta llengua entre ells i eren nascuts, respectivament, el 1899 (a Rodonyà, Alt Camp) i el 1902 (a Marqueixanes, Conflent), però s'adreçaven a les seues dues filles en francès; els meus avis paterns (medi urbà), els dos de Perpinyà, ella de família catalanoparlant (nascuda a Perpinyà el 1900), ell de família originària del Llenguadoc (nascut a Perpinyà el 1898), parlaven ja els dos en francès i en aquesta llengua es comunicaven amb els seus fills.

La guerra de 1914-1918, la Primera Guerra Mundial, la «guerra del 14», com s'anomena popularment, és un moment interessant per evidenciar les actituds dels catalans del nord en matèria de llengua i de representació de la seua identitat. La crispació provocada pel conflicte posa de manifest (en forma d'*union sacrée* per salvar la nació) l'adhesió de la població al projecte de país que és França a principi de segle xx.

FIGURA 3. Dues il·lustracions del comandant en cap de l'exèrcit francès al principi de la guerra, el general Joffre, glòria dels rossellonesos.

En aquest precís punt de la identitat es basen certs catalanistes perpinyanesos,¹² que protagonitzen unes enganxades i polèmiques amb els filòlegs germanòfils titllats de traïdors, d'espies i altres *noms d'oiseau*¹³ que no són pas precisament en honor dels intel·lectuals «rossellonesos».¹⁴ La identitat nacional dels catalans del nord és francesa per damunt de tot (malgrat els discursos i declaracions abranda-des de fervor catalanista i de «fraternitat de raça» amb els catalans del sud).¹⁵

12. Entre els més virulents, Juli Delpont, animador d'una campanya germanòfoba contra els *boches*, terme argòtic de connotació pejorativa o insultant que designava els alemanys.

13. *Noms d'oiseaux*: expressió francesa corrent que vol esmentar de manera genèrica i púdica l'ús d'insults, paraulotes i altres formes grolleres de llenguatge.

14. «Rossellonesos» és el terme usat en aquella època en sentit de català del nord.

15. Fervor nacional: és força interessant constatar les actituds de la societat a l'hora en què tanquem aquest article i després que el 13 de novembre de 2015 uns atemptats hagin afectat la capital francesa i ocasionat 130 víctimes mortals. El dia 27 de novembre, a petició del Govern francès per homenatjar les persones desaparegudes, ciutadans i institucions exposen els colors nacionals a tot arreu:

FIGURA 4. El Castellet il·luminat de tricolor el dia 26 de novembre de 2015.

És aquest ressort identitari el que genera el canvi de llengua, malgrat la in comoditat de la posició: com s'arriba a conciliar, d'una banda, una identitat «natural», heretada i innegable, la catalana, de tipus alemany, amb, de l'altra, una identitat política desitjada i en construcció, la francesa? Una situació de renunciament a la pròpia llengua i personalitat que és traumàtica i de la qual encara sabem poca cosa i no mesurem tots els efectes.

El cert és que la feina i els esforços dels intel·lectuals catalanistes del 1915 són inútils per contrarestar el procés de substitució lingüística, tan més inútils que ells mateixos participen de ple a la comunió nacional per salvar la pàtria francesa. No veuen llavors la incompatibilitat del projecte nacional francès amb la fidelitat a la llengua catalana.

En el camp lingüístic, veiem que, al llarg de tot el segle xx, s'installa l'autoodi, l'autoderisió i l'estigmatització de la llengua catalana entre els habitants. Caldria arribar a mesurar més precisament les diferents èpoques del canvi lingüístic, les etapes de l'evolució segons les zones geogràfiques i en funció de les capes socials. Però amb un segle de temps (1915-2015), passem de tota la població que sap i usa el català a tothom que sap i usa el francès, amb una acceleració i una generalització de la interrupció de la transmissió familiar després de la Segona Guerra Mundial.

---

banderes als balcons, monuments coberts amb llums tricolors, entre ells el Castellet i el Palau Reial de Perpinyà. Si tals símbols de catalanitat són tan fàcilment disfressats arran d'un acte aïllat, imaginem què podria passar en una veritable guerra, en la qual França tenia un protagonisme de primer pla.

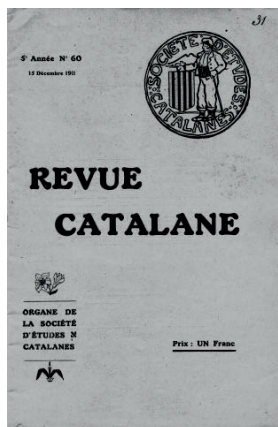

FIGURA 5. Portada del número 60 de la *Revue Catalane*, el 1911, l'òrgan de la Société d'Études Catalanes.

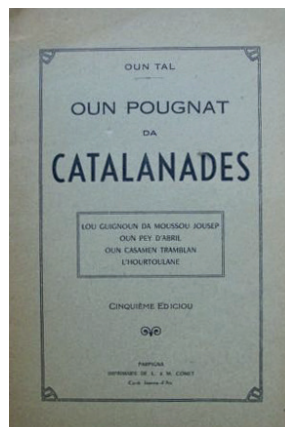

FIGURA 6. Albert Saisset, *Un Tal*, i els seus *Pognats da catalanades*, best-seller de principi del segle xx a Perpinyà.

El terme d'*agonia* que he utilitzat al començament per qualificar l'evolució del grau de coneixement i ús del català a la Catalunya Nord segurament és massa fort i no convé, perquè la llengua encara no s'ha mort i és poc probable que desaparegui completament. Ara bé, s'ha convertit (les enquestes ho mostren) en una llengua simbòlica, la segona llengua dels qui encara la saben, una llengua quasi clandestina, «sense papers», de la República¹⁶ però present i desitjada per un cert nombre de catalans del nord.

LES VARIABLES ESPERANÇADORES: I ARA, QUÈ?

Un cop fet el diagnòstic de l'estat de la llengua el 2015, i en la perspectiva de poder incidir en una recuperació del català, almenys en un primer objectiu de contribuir a invertir el procés de substitució lingüística, apuntem quines variables són susceptibles de permetre una esperança per al futur del català a la Catalunya Nord.

16. «Sense papers»: l'expressió és utilitzada a l'Estat francès per anomenar els immigrants o refugiats clandestins que no tenen documentació. Les llengües regionals no tenen reconeixement legal i els seus locutors no tenen pas cap dret.

FIGURA 7. Alguns exemples d'utilització simbòlica del català en la realitat nord-catalana al final del segle xx.

El motor principal del canvi lingüístic és el sentiment identitari i, més concretament, l'adhesió a un projecte nacional de país. La Catalunya Nord no el té o, en tot cas, no el té pas a casa. Però clarament hi ha senyals que el procés sobiranista de principi del segle XXI, el potent moviment social dels catalans del sud, desperta força atenció i, fins i tot, genera bona acceptació entre els nord-catalans. El projecte de bastir un país nou i català, l'anunci d'una república catalana, s'entén perfectament a la Catalunya Nord i és indubtablement un element clau en el retorn de la il·lusió, d'una valorització de la identitat catalana, d'un retrobament de l'autoestima, de l'eventualitat d'un clic en el terreny lingüístic. Testimonis de nord-catalans ordinaris, desitjosos de demanar la nacionalitat i el futur passaport català, demostren que es manté viu el sentiment identitari. I parlem de clic, de canvi de referent i de representació, perquè és solament una basculació d'aquest tipus en la ment de la gent allò que va provocar en el passat la tria d'una nova llengua, la francesa, i que és susceptible de generar una reactivació de la transmissió familiar del català, l'opció voluntària d'una lleialtat lingüística nova. La perspectiva de país, de projecte de millor vida i d'il·lusió per a un ideal nacional —el de França— han conduït la gent a posar-se en coherència lingüística amb la seua creença efectiva (i afectiva) i a arraconar progressivament i de cop la llengua catalana.¹⁷ Només un projecte d'una magnitud semblant com la construcció d'un país pot generar una adhesió a una nova pauta identitària i lingüística.

17. L'esborrament de la llengua de la societat té lloc al llarg d'un segle, però les decisions que porten les famílies a canviar de llengua amb els fills són d'efecte immediat.

FIGURA 8. Portada de *L'Indépendant* (12 setembre 2015).

FIGURA 9. Diversos articles de *L'Indépendant* (12 setembre 2015).

FIGURA 10. Portada de *L'Indépendant* (27 setembre 2015).

El diari *L'Indépendant* de Perpinyà segueix de molt a prop l'actualitat política i social de la Catalunya Sud (és el diari francès que més tracta del moviment sobiranista) i n'informa àmpliament els lectors nord-catalans. Més amunt veiem portades i articles de les edicions del 12 de setembre i del 27 de setembre.

El segon element clau en la recuperació del català a la Catalunya Nord és la possibilitat per a les joves generacions de recatalanitzar-se, més ben dit —igual que s'ha produït per al francès—, d'adquirir la competència lingüística catalana. L'escola és, en aquest cas, la que té capacitat per a permetre de manera massiva l'accés a la llengua. Existeixen actualment els marcs legals i reglamentaris que autoritzen una escolarització de les famílies que ho desitgen en classes bilingües (i immersives). Ara bé, sabem que hi ha un estat (amb tota la potència, inèrcia, lògica nacionalista) que hi juga en contra. Però l'esclatxa existeix i depèn, perquè s'eixampli, que la pressió social es manifesti més. La predisposició de les famílies per a triar ensenyament bilingüe i immersiu és prou important (entre un 40 % i un 50 %). La determinació dels elegits potser no és prou clara. Altres regions on s'expressa més fermament la voluntat dels polítics a favor de la llengua disposen de més mitjans (Còrsega, el País Basc) i la proporció d'escolarització en classes bilingües i immersives és més alta (el 25 % i el 35 %, respectivament). Aquests punts de comparació, a dintre del mateix marc legal i institucional, mostren que la dinàmica és possible també per a la Catalunya Nord.

La perspectiva que, d'aquí a poc, hi hagi a les portes de la Catalunya Nord un estat per fi amant i favorable al destí de la llengua catalana aportaria un avantatge suplementari a la possibilitat de recuperació. La catalanofonia tindria per fi un estat potent per a animar el conjunt de l'àrea lingüística i, més enllà, la projecció de la llengua arreu del món, i per a donar-hi suport. L'estatus nou del català¹⁸ i les seues conseqüències (vist des de França) generarien noves potencialitats i dinàmiques favorables.

Podríem respondre a la qüestió inicial, «i ara què?», regirant la pregunta o adreçant-la precisament a la part central i més nombrosa dels Països Catalans: «I vosaltres, al sud, ara què?». Si la lleialtat identitària i el projecte nacional són determinants en les dinàmiques de canvis lingüístics, els que confiem en una millora de la situació de la llengua catalana a la Catalunya Nord, i l'esperem, estem pendents del desenllaç del procés al sud.

ALÀ BAYLAC FERRER
 Professor de la Universitat de Perpinyà
 Director de l'Institut Franco-Català
 Transfronterer de la Universitat de Perpinyà

ANNEXOS

TAULA 1
Efectius ensenyants de català (2014-2015)

Maternal i primari	108	ensenyants bilingües
+ titulars reemplaçants	10	
+ stagiaires CRPE (2015)	5	Total elemental: 123 (5,4 %) / 2.287 (INSEE, 2013)
+ intervinents APLEC	25	5 equivalents temps ple
Secundari	37	professors certificats / 2.696 (INSEE, 2013)
+ stagiaire CAPES 2014	1	
+ stagiaires CAPES 2015	4	
+ contractuals	8	
+ professors DNL en català	12	Total secundari : 50 + 12 = 62 (2,3 %)
Universitat	6	

18. «Llengua nacional» en la terminologia francesa, és a dir, llengua d'estat, de cancelleria.

TAULA 1 (Continuació)
Efectius ensenyants de català (2014-2015)

+ contractual i PAST	2	2 mig temps = 1 equivalent temps ple
+ auxiliars	9	Total universitat: 8
Total general	223	

FONT: Elaboració pròpia a partir de CALR, IFCT i APLEC¹⁹ (2015).

TAULA 2
Efectius alumnes de català (2014-2015)

PRIMARI		
Maternals amb català LV ²⁰	3.291	alumnes
Maternals amb català LV priv.	29	alumnes
Maternals amb bilingüisme	901	alumnes
Elementals amb català LV	4.070	alumnes
Maternals amb català LV priv.	40	alumnes
Elementals amb bilingüisme	1.668	alumnes
+ Bressoles	766	alumnes
Total bilingüisme + Bress.	3.335	7,8 % (de 42.897 alumnes)
Total LV	7.430	17,3 % (de 42.897 alumnes)
Total primari	10.765	25 % (de 42.897 alumnes)
SECUNDARI		
Col·legis amb català	1.497	7,9 % (de 18.884 col·legis públics)
entre els quals bilingües	711	3,7 % (de 18.884 col·legis públics)
+ Bressola	146	0,8 % (de 19.030 col·legis públics + Bressola)
Biling. + LV públic + Bress.	1.643	8,6 % (de 19.030 col·legis públics + Bressola)
+ privats catòlics	75	0,3 % (de 22.746 col·legis públics i privats)
Total col·legis	1.718	7,5 % (de 22.746 col·legis públics i privats)

19. CRPE: *concours de recrutement de professeurs des écoles*, oposicions per al professorat de primària. APLEC: Associació per a l'ensenyament del català. CAPES: *certificat d'aptitude pour l'enseignement secondaire*, el concurs per al professorat de secundària. DNL: disciplina no lingüística. PAST: professor associat a la universitat. CALR: Conseil Académique des Langues Régionales de l'Académie de Montpellier. IFCT: Institut Franco-Català Transfronterer, nom de la facultat d'estudis catalans de la Universitat de Perpinyà.

20. LV: llengua viva.

TAULA 2 (Continuació)
Efectius alumnes de català (2014-2015)

Liceus amb català	490 + 129	4,6% (de 11.807 col·legis generals i professionals)
entre els quals bilingües	161	1,4 %
+ privats catòlics	61	0,4 % (de 14.174 col·legis públics i privats)
Total secundari	2.452	17,3 % (de 36.920 total públic + privat)
entre els quals total bilingüe	1.018	2,8 % (de 36.920 total públic + privat)

FONT: Elaboració pròpia a partir de CALR, DSEN,²¹ rectorat de l'Acadèmia de Montpeller, IFCT i APLEC (2015).

TAULA 3
Establiments (2014-2015)

PRIMARI		
Maternals amb català LV	46	escoles
Maternals amb bilingüisme	20	escoles
Elementals amb català LV	61	escoles
Elementals amb bilingüisme	21	escoles
+ Bressoles	6	
Total bilingüisme + Bress.	47	15 % (de 313 escoles)
Total LV	107	34 % (de 313 escoles)
Total primari	154	49 % (de 313 escoles)
SECUNDARI		
Col·legis amb català	22	69 % (de 32 col·legis públics + Bressola)
entre els quals bilingües	13	40 %
Liceus amb català	9	82 % (d'11 liceus públics)
entre els quals bilingües	3	27 %
+ privats catòlics	2	66 % (de 15 liceus públics i privats)
Total secundari	33	70 % (de 47)
entre els quals total bilingüe	16	34 % (de 47)

FONT: Elaboració pròpia a partir de CALR, DSEN i rectorat de l'Acadèmia de Montpeller (2015).

21. DSEN: Direction des Services de l'Éducation Nationale, serveis ministerials de l'educació nacional a Catalunya Nord.

TAULA 4
Efectius estudiants a l'IFCT (2014-2015)

Llicenciatura 1	23	
+ altres	10	(3 auditoris lliures + 2 Erasmus + 4 mutualització LEA i hist.)
Llicenciatura 2	6	
+ altres	7	(6 mutualitzacions: 5 història + 1 LEA)
Llicenciatura 3	6	
Llic. prof. trad.	6	Total llicenciatura: 58
Màsters	21	
Doctorands	3	
Màster MEEF II	15	Total LMD: 97
DU CeLCat A / NSP	42	
DU CeLCat B1 / NSP	29	
DU CeLCat B2 / NSP	15	Total DU/NSP: 86
Total general	183	

FONT: Elaboració pròpia a partir d'IFCT²² (2015).

22. LEA: llengües estrangeres aplicades. MEEF II: *Métiers de l'Enseignement, de l'Éducation et de la Formation*, màster que prepara el professorat i els concursos de secundària (II). LMD: llicenciatura, màster, doctorat. DU: diploma d'universitat. CeLCat: certificat de llengua catalana (nom del DU). NSP: *catalan pour non spécialistes*.